

**II РОЗДІЛ
ПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

Н.Г. Ничкало

м.Київ

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ВИРОБНИЧОГО
ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ
НАУКОВИХ ПОШУКІВ****Світові тенденції**

XXI століття цілком правомірно називають ерою знання, інформації та комунікації. Глобалізація та революційні зміни в інформаційних технологіях викликали до життя новий напрям діяльності - "Технічна і професійна освіта та підготовка для всіх протягом усього життя".

Закономірним є те, що в останній чверті двадцятого - на початку двадцять першого століття міжнародними організаціями прийнято важливі документи з проблем освіти, розвитку людських ресурсів, підготовки сучасного виробничого персоналу. Опубліковано також результати багатьох досліджень, проведених міжнародними організаціями, в яких обґрунтовано нові концептуальні підходи до прогнозування розвитку цієї основоположної галузі суспільного розвитку.

Для розв'язання проблем професійної освіти в умовах прискорення темпів економічного, соціального і технологічного розвитку важливе методологічне значення мають міжнародні документи, зокрема:

Доповідь Міжнародної комісії з освіти для XXI століття, подана ЮНЕСКО у 1996 р. Цей документ має глибоку філософську назву - "Освіта: невідомий скарб" [1];

Рекомендації Другого Міжнародного Конгресу ЮНЕСКО з технічної і професійної освіти "Технічна і професійна освіта і навчання: Погляд у XXI століття". Сеул, 26-30 квітня 1999 р. [2];

Висновки про розвиток людських ресурсів і підготовку кадрів, прийняті Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на 88-ій сесії у 2000 р.;

Переглянута рекомендація про технічну і професійну освіту, прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 31-ій сесії 2 листопада 2001 р. [3].

Підкреслимо перспективність положень, викладених у Меморандумі Європейської Комісії "Навчання протягом усього життя". Теза щодо неперервної освіти, обґрунтована в Меморандумі під гаслом "навчання протягом усього життя", протягом багатьох років перебуває в центрі уваги міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на сприяння розвитку освіти та економіки. У цій справі неабияку роль відіграють рапорти ЮНЕСКО, ОЕСР (Організації економічної співпраці та розвитку) та Римського клубу.

У цих та інших документах наголошується на необхідності розширення міжнародної співпраці, об'єднанні зусиль різних держав у розвитку професійної освіти і навчання в умовах постійних економічних, соціальних і технологічних перетворень.

Доречно нагадати, що такий підхід закладено також у Переглянутій Рекомендації ЮНЕСКО "Технічна і професійна освіта та підготовка для двадцять першого століт-

тя". Тут обґрунтовано винятково важливе положення з цього питання: "Національна політика має сприяти дослідженням, пов'язаним з технічною і професійною освітою з особливим акцентом на її потенціал в рамках освіти протягом усього життя і бути спрямованою на її поліпшення та актуалізацію відповідно до соціально-економічних змін. Ці дослідження доцільно проводити на національному та інституційному рівнях, а також за ініціативою окремих осіб" [3].

Нова доба - нові і суперечності проблеми

На кожному етапі історичного розвитку постають нові завдання у підготовці молодого покоління до самостійної трудової діяльності. У 1991 р. відділом профтехосвіти Інституту педагогіки було розроблено Концепцію розвитку професійної освіти, яку затвердили НАН України, Міністерство народної освіти та Міністерство праці. Нагадаємо, що Міністерство народної освіти тоді очолював академік І.А.Зязюн. Ідеї, покладені в основу цієї концепції, було використано під час розробки Державної програми "Освіта" (Україна ХХІ століття).

Висунута академіком П.М.Таланчуком (міністром освіти України у 1992-1994 рр.) ідея щодо вироблення в Україні цілісної Програми для забезпечення випереджувального розвитку освітянської галузі в цілому була активно підтримана органами державної влади та управління розвитком освіти, науково-педагогічною громадськістю всіх регіонів держави.

Перший з'їзд педагогічних працівників України (1992 р.) прийняв Державну національну програму "Освіта" (Україна ХХІ століття). Як зазначалося в цьому документі, "професійна освіта спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення соціально активного, морально і фізично здорового національного виробничого потенціалу, який має посідати важливе місце у технологічному оновленні виробництва, впровадженні у практику досягнень науки і техніки".

До стратегічних завдань реформування професійної освіти було віднесено:

- створення умов для здобуття громадянами робітничих професій відповідно до покликань, інтересів, здібностей, фізичного стану; підвищення їх виробничої кваліфікації і перепідготовки на рівні науково-технічних досягнень;
- забезпечення загальнодержавних і регіональних потреб у кваліфікованих кадрах, конкурентоспроможних в умовах ринкових відносин;
- виведення професійної освіти в Україні на рівень досягнень розвинутих країн світу.

Основні напрями реформування цієї системи у Програмі визначено таким чином:

- визначення перспективних загальнодержавних і регіональних потреб підготовки робітників за професіями і рівнями кваліфікації для всіх галузей господарства;
- оптимізація мережі професійних навчально-виховних закладів відповідно до загальнодержавних, галузевих та регіональних потреб;
- створення нових типів професійних навчально-виховних закладів, навчально-виробничих комплексів різних форм власності з різнорівневою професійною підготовкою робітників;
- вдосконалення професійного навчання робітників на виробництві;
- запровадження ефективної системи професійної інформації та орієнтації, професійного відбору молоді для здобуття робітничих професій;

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

- визначення науково обґрунтованої номенклатури робітничих професій і спеціальностей відповідно до нових соціально-економічних і культурно-освітніх потреб;
- оновлення змісту професійної освіти, визначення державних вимог щодо її якості й обсягу на рівні досягнень науки, техніки, технологій та світового досвіду;
- інтеграція професійної освіти України у систему підготовки робітничих кадрів зарубіжних країн;
- забезпечення нострифікації диплома професійної освіти [4].

Таким чином, зміст положень, викладених у Державній національній програмі, переконливо свідчить, що мова йде про систему, діяльність якої спрямована на підготовку кваліфікованих робітників. На нашу думку, такий підхід до визначення сутності діяльності і відповідно назви "професійна освіта" є теоретично обґрунтованим і відповідає світовим тенденціям та рекомендаціям, викладеним у міжнародних документах ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці, Європейського фонду освіти, а також положенням, викладеним у резолюціях міжнародних конгресів та конференцій.

Якщо ж звернутися до Національної доктрини розвитку освіти, то в цьому документі закріплено поняття "Професійно-технічна освіта". Так, у сьомому розділі, де визначено шляхи рівного доступу до здобуття якісної освіти у всіх підсистемах (від дошкільної - до вищої освіти), записано:

у професійно-технічній освіті:

надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах;

розвиток мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;

поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії;

створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;

розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями-замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості;

участь роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти;

оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій [5, с. 145].

На нашу думку, нині є очевидною недоцільність повернення на концептуальному рівні до поняття "професійно-технічна освіта" як назви цілісної системи професійної освіти. Адже у цій системі відбулися і продовжують відбуватися значні зміни, зумовлені новими потребами інформаційного суспільства. Водночас зазначимо, що профтехосвіта була, є і буде розвиватися в майбутньому як один з напрямів системи професійної освіти, спрямований на підготовку кваліфікованих робітників саме технічного профілю наприклад, для машинобудування, металургійної, будівельної, енергетичної та інших промислових галузей). Значно розширилися функції цієї системи, а відповідно - її структура. На початку XXI століття вона охоплює не лише 960 навчальних закладів,

підпорядкованих Міністерству освіти і науки, а й майже 1,5 тис. закладів недержавної форми власності

Розвиток виробництва потребує значного посилення уваги до проблем професійного навчання на виробництві, професійної підготовки громадян з особливими потребами, навчання незайнятого населення та інших категорій. До цього слід додати, що з кожним роком в навчальних закладах цієї системи зростає питома вага підготовки робітників для сфери послуг, туризму, професійно-художньої та інших галузей. Ця теза глибоко обґрунтована у доповіді Міністра освіти і науки, Президента АПН України на Дні Уряду у Верховній Раді України 11 березня 2003 р.

Отже, виникає питання: чому ж ми маємо повертатися до тієї назви, що відповідала вимогам індустріального суспільства? Пояснення, що так зроблено тому, оскільки у чинному законодавстві закріплено назву "професійно-технічна освіта", не може бути серйозним аргументом... Адже на різних історичних етапах нормативно-правова база змінювалася і вносилися кардинальні зміни в назви законодавчих актів, а відповідно - в їх зміст. Звідси випливає досить простий висновок: якщо ми будемо триматися тільки за минуле й не будемо прогнозувати, дивитися вперед та активно діяти з урахуванням сучасних реалій і перспективних суспільних потреб, то будемо тупцювати на місці й не зможемо бути конкурентоспроможними в умовах динамічних змін на ринку праці.

Отже, аналіз лише деяких підходів і ключових ідей та окремих понять, викладених у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) та Національній доктрині розвитку освіти як стратегічних документах, дає змогу виявити не тільки динаміку позитивних змін, але й певні суперечності.

Сучасна система профтехосвіти потребує оновлення, приведення у відповідність з потребами інформаційно-технологічного суспільства, врахування динамічних змін на ринку праці, соціального захисту педагогів професійного навчання, викладачів, майстрів та учнів, модернізації матеріально-технічної бази училищ, сучасного науково-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованого виробничого персоналу. Соціально-економічний розвиток в умовах ринку праці потребує обґрунтування нових концептуальних засад підготовки кваліфікованих робітників.

Нова концепція - об'єктивна потреба

Минуло 12 років від часу прийняття Концепції професійної освіти України. У соціально-економічному розвитку нашої держави на початку ХХІ століття стали реальністю принципово нові умови та чинники, які впливають на підготовку виробничого персоналу відповідно до потреб нової доби.

Доцільність розробки нової Концепції зумовлена завданнями розвитку нашої держави у світовому та національному контекстах, актуальністю вирішення соціально-економічних проблем професійної освіти на основі її випереджувального розвитку. Запропонований проект Концепції враховує стан і прогнози розвитку економіки, ринку праці, об'єктивні потреби оновлення професійної освіти і навчання, а також результати наукових досліджень, вітчизняний і зарубіжний досвід професійної підготовки учнівської молоді та професійного навчання дорослого населення.

Проект Концепції розроблено авторським колективом, з участю науковців Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти АПН України, Департаменту професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці і соціальної політики, а також роботодавців - замовників кадрів. Запропонований

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

проект ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти. У Концепції враховано положення міжнародних конвенцій, декларацій і рекомендацій ООН, ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці та Європейського фонду освіти щодо неперервної освіти як світової тенденції.

Мета Концепції полягає в обґрунтуванні стратегії розвитку професійної освіти і навчання та визначенні шляхів її реалізації в Україні на період до 2014 року.

Передусім в цьому проекті здійснено прогноз ситуації, викладено ключові чинники, що впливають на розвиток професійної освіти і навчання. Якісний розвиток професійної освіти в Україні визначатимуть наступні чинники: демографічні зміни (зменшення кількості населення працездатного віку); зростання пропозиції робочої сили порівняно з попитом; поглиблення суперечностей між зростанням попиту на висококваліфікованих робітників на ринку праці та наявним рівнем їхньої кваліфікації; зниження якості робочої сили внаслідок старіння та вибуття висококваліфікованих робітників із сфери виробництва; впровадження у виробничий процес нової техніки, новітніх технологій і матеріалів; підвищення вимог роботодавців до рівня компетентності робітників; зростання ролі соціального партнерства.

До стратегічних напрямів розвитку професійної освіти і навчання віднесено: прогнозування розвитку професійної освіти і навчання на загальнодержавному і регіональному рівнях; модернізація професійної освіти і навчання; забезпечення рівного доступу до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; консолідація зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань з метою розвитку соціального партнерства та посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників; законодавче забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників.

З метою забезпечення якості робочої сили та підвищення її конкурентоспроможності на ринку праці обґрунтовано доцільність: прогнозування професійно-кваліфікаційної структури підготовки робітничих кадрів, зайнятих у галузях економіки; оновлення загальнодержавного класифікатора професій (видів робіт); приведення системи кодифікації професійної діяльності у відповідність з міжнародними класифікаторами; розроблення стандартів професійної компетентності на професії та види робіт; модернізація матеріально-технічного забезпечення професійної освіти і навчання робітників; створення системи оцінювання рівня професійної підготовки з урахуванням змін кваліфікації робітників відповідно до міжнародних стандартів якості; надання профорієнтаційної допомоги учнівській молоді та іншим категоріям населення; розроблення механізму відповідності ринку освітніх послуг до потреб ринку праці з урахуванням збалансованості попиту і пропозиції робочої сили; розвиток та удосконалення професійного навчання персоналу на виробництві; законодавче забезпечення стимулювання роботодавців у створенні умов для професійної освіти і навчання кваліфікації робітників.

Особливу увагу приділено обґрунтуванню структури системи професійної освіти і навчання, в якій на початку XXI століття відбулися помітні зміни. Ця система охоплює не тільки учнів, які здобувають робітничі професії у професійних навчальних закладах державної форми власності. Мова йде про різні категорії населення, зокрема: робітників, зайнятих у різних галузях економіки, які підвищують свою кваліфікацію, вдосконалюють професійну компетентність; незайнятих громадян, зареєстрованих у державній службі зайнятості, які направляються на професійне навчання.

В умовах ринкової економіки регіону заклади системи професійної освіти можуть бути спеціалізованими, багатопрофільними, різнорівневими та поліфункціональними й створювати різні освітньо-професійні об'єднання. У проекті Концепції наголошено, що профільне навчання учнів старшої школи з технологічного напрямку може здійснюватися на базі професійних навчальних закладів та на виробництві. Це положення набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям Концепції розвитку профільного навчання у загальноосвітніх школах України.

З урахуванням результатів педагогічних, психологічних, економічних, технічних та інших досліджень обґрунтовано положення щодо оновлення змісту професійної освіти і навчання. Зміст регламентується державними стандартами і формується з урахуванням галузевої та регіональної специфіки на кожному ступені навчання, а також наступності з повною загальною середньою та вищою освітою, забезпечення варіативності і гнучкості освітньо-професійних програм відповідно до змін на ринку праці та попиту на сучасні професії. Посилюватиметься роль соціальних партнерів у розробленні змісту професійної освіти і навчання. У професійній освіті це стає нагальною потребою.

Нових якостей набуває адаптація кваліфікованого робітника до вимог технологічного розвитку галузей економіки. Навчально-виробничий процес спрямовуватиметься на посилення адаптації кваліфікованого робітника до вимог технологічного розвитку галузей економіки, формування творчої, ініціативної особистості, високого рівня її професійної компетентності, здатності до самоорганізації й самореалізації у професійній діяльності, готовності до розв'язання виробничих завдань і соціально-економічних проблем.

Обґрунтовано також нові підходи до управління системою професійної освіти і навчання, що має громадсько-державний характер і здійснюється на чотирьох рівнях: загальнодержавному, регіональному, галузевому, на рівні професійного навчального закладу та підприємства.

Враховуючи процеси модернізації професійної освіти і навчання в умовах інформаційно-технологічного розвитку, теоретично обґрунтовано положення щодо необхідності формування якісно нового типу педагога професійної школи - педагога професійного навчання, який органічно поєднує функції викладача та майстра виробничого навчання. Поряд з цим має вдосконалюватися підготовка інженерів-педагогів, зокрема поглиблюватися психолого-педагогічний компонент у змісті їх навчання у вищій школі. У Концепції наголошується, що професійне навчання на виробництві можуть здійснювати фахівці, які мають відповідну психолого-педагогічну підготовку. Передбачається одержання педагогами професійних навчальних закладів сертифікатів за результатами опанування новими освітніми технологіями.

В окремому підрозділі викладено положення щодо наукового, науково-методичного та інформаційного забезпечення розвитку професійної освіти і навчання в Україні. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти (2001р.) передбачається забезпечення випереджувального характеру наукових досліджень з цих проблем. У зв'язку з цим підкреслимо винятково важливе значення 32 перспективних напрямів педагогічних і психологічних досліджень, розроблених науковцями АПН України. Їх реалізація потребуватиме створення нових науково-дослідних інститутів та їх структурних підрозділів.

До речі, позитивні процеси вже стають реальністю. Так, у серпні цього року у Запорізькій області створено Інститут розвитку персоналу. Ми переконані, що в неда-

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

лекому майбутньому такі інститути будуть створені на загальнодержавному, регіональному й галузевому рівнях.

Розв'язання цих завдань неможливе без інформаційного забезпечення формування єдиного інформаційного простору системи професійної освіти; відкритого доступу суб'єктів навчання до сучасних комп'ютерних мереж, баз даних; створення умов для інформаційного обміну з проблем професійної освіти і навчання з різними країнами.

Умови ринкової економіки об'єктивно потребують принципово інших підходів до визначення економічних засад розвитку професійної освіти і навчання. Відповідно до теоретично обґрунтованих положень вони передбачають прогнозування потреб у робітничих кадрах за обсягами та професійно-кваліфікаційною структурою на державному, регіональному, галузевому рівнях; вдосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до запитів ринку праці та замовлення на підготовку робітничих кадрів за рахунок бюджетних коштів різного рівня та інших джерел фінансування; впровадження багатоканального фінансування професійної освіти і навчання, цільових програм підготовки кваліфікованих робітничих кадрів за рахунок державного, місцевого бюджетів та економічних галузей і роботодавців; розробку ринкових механізмів формування взаємовідносин професійних навчальних закладів в умовах ринкової економіки, зокрема з роботодавцями; участі замовників кадрів у фінансовому та матеріально-технічному забезпеченні підготовки кваліфікованих робітників, працевлаштуванні випускників професійних навчальних закладів; розробку та впровадження механізму надання грантів і кредитів на функціонування професійних навчальних закладів; введення єдиного податку для підприємств різних форм власності на підготовку робітничих кадрів.

В умовах незалежної України, коли постали проблеми розвитку систем професійної освіти і навчання в західноєвропейському та світовому контекстах, значно зростає роль міжнародного співробітництва в цій галузі. Воно спрямовується на реалізацію декларацій, конвенцій, інших документів ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, МОП, ЄФО та інших міжнародних організацій і здійснюється на державному, регіональному рівнях та на рівні навчального закладу. У зв'язку з цим, на нашу думку, потребує аналізу досвід міжнародного співробітництва в незалежній Україні, виявлення його позитивних ідей і творче використання у подальшій діяльності. У двох спецвипусках журналу "Професійно-технічна освіта" (2001, 2003 рр.) викладено цінний досвід міжнародної співпраці професійних навчальних закладів м. Києва, Одеси, Вінничини, Закарпаття.

Підкреслимо, що модернізація професійної освіти і навчання в автономному режимі, у закритому педагогічному й виробничому середовищі - це неможлива й не реальна справа. Тут вкрай необхідні міжнародна співпраця, педагогічний діалог, виявлення спільного і розбіжностей у системах професійної освіти і навчання різних держав та України.

Загальновідомою є істина про неможливість і недоцільність механічного перенесення цієї чи іншої моделі освіти, що народилася, пройшла становлення і розвиток в іншій країні, або ж конкретних методик зарубіжних науковців і практиків на освітянську ниву України, як і інших держав. До вітчизняних ідей, відповідно - концепцій, моделей, методик, навчальних закладів нового типу необхідно йти власним шляхом, з послідовним, науково обґрунтованим урахуванням національних традицій, конкретних умов і можливостей, а також світових тенденцій, що відповідають потребам розв'язання глобальних проблем людства.

Доцільним та перспективним може бути шлях виявлення прогресивних ідей того чи іншого зарубіжного досвіду, їх філософський, порівняльно-педагогічний аналіз, з'ясування концептуальних засад становлення і розвитку конкретних освітньо-виховних моделей, їх зіставлення з вітчизняними підходами, концепціями моделями та виявлення на цій основі можливих напрямів впровадження цих ідей в іншій державі, в тому числі і в Україні, за умови науково-методичного забезпечення з урахуванням сукупності чинників (соціально-культурних, економічних, соціологічних, психологічних, кадрових, матеріально-технічних) та спрямованості державної політики в цій галузі.

Підкреслимо, що досягненню цієї мети сприяють порівняльні педагогічні і психологічні дослідження, спрямовані на всебічне об'єктивне вивчення та осмислення світового освітнього процесу, виявлення світових тенденцій, прогресивних ідей у концепціях і моделях розвитку освіти в різних країнах та прогнозування розвитку освіти в окремій державі, в певному регіоні чи в цілому світі.

Стратегія

Останніми роками в Україні прийнято стратегічні документи, спрямовані на випереджувальний, інноваційний розвиток освіти, створення умов для розвитку самоствердження та самореалізації особистості протягом життя. Передусім це Національна доктрина розвитку освіти, що визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію й основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття [5, с. 137-154]. На її виконання Президентом України видано Укази, Кабінетом Міністрів прийнято низку постанов і розпоряджень, Міністерством освіти і науки та Академією педагогічних наук розроблено спільний план дій. Верховна Рада прийняла постанову "Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні". В цьому документі вищого органу державної законодавчої влади звернуто увагу Кабінету Міністрів України на наявність серйозних недоліків щодо виконання Конституції України та законодавства про професійно-технічну освіту. Верховною Радою передбачено й обґрунтовано в цій постанові важливі рекомендації Президенту України, Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України, міністерствам фінансів, праці та соціальної політики, аграрної політики, освіти і науки, іншим центральним органам виконавчої влади, а також Академії педагогічних наук України [6, с. 4-5]. Прийняття такого важливого документа - це результат активної послідовної й наполегливої діяльності Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти.

Водночас зауважимо, що найрозумніші закони, постанови, концепції й положення можуть бути недовговічними й швидко "померти", якщо до кожного державного службовця, роботодавця, керівника професійного навчального закладу, а також педагога, майстра, учня, студента й слухача не прийде усвідомлення філософії досягнення успіху у підготовці висококваліфікованого виробничого персоналу. Нерозуміння чи ігнорування цієї, здавалось би, досить простої істини, може стати серйозним гальмом у піднесенні економіки держави.

"Головне завдання людства на початку XXI століття, полягає в тому, щоб домогтися повної зайнятості й сталого економічного зростання в умовах глобальної економіки і соціальної інтеграції. Прийнята в МОП концепція достойної праці стосується якісних і кількісних аспектів зайнятості і закладає основу для розвитку нової політики і стратегії в галузі освіти і підготовки кадрів" [3, с. 2]. Таким ключовим положенням починається документ Міжнародної організації праці "Про розвиток людських ресурсів і підготовку кадрів", прийнятий Генеральною конференцією МОП на 88-ій сесії 2000-го року.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Осмислення цих стратегічних положень переконує у тому, що розвиток досліджень з проблем підготовки сучасного виробничого персоналу, творче впровадження їх результатів, розумне використання прогресивних ідей зарубіжного й вітчизняного досвіду, усвідомлення нової філософії професійної освіти і навчання, помножене на активну дію з модернізації цієї системи, - винятково важлива умова економічного піднесення Української держави.

Перспективи досліджень

Світові й вітчизняні тенденції у розвитку неперервної освіти, сучасні й перспективні потреби у формуванні виробничого персоналу враховувалися під час розробки Основних напрямів досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні. Президія АПН України та Загальні академічні збори схвалили ці напрями й рекомендували використовувати їх у плануванні науково-дослідної роботи в установах АПН України, а також у вищих навчальних закладах ІІІ-ІV рівнів акредитації. Визначено 32 перспективних напрями. Назвемо лише деякі з них:

- Неперервна освіта;
- Інформатизація освіти;
- Навчальне середовище;
- Якість освіти;
- Управління розвитком освіти;
- Економічна освіта;
- Методологічні і теоретичні проблеми професійної освіти;
- Соціалізація особистості в системі професійної освіти;
- Теорія і практика професійного навчання;
- Професійне навчання на виробництві;
- Професійне навчання незайнятого населення [7].

Випереджувальна інноваційна розбудова національної системи освіти і науки як основи розвитку особистості нації і держави, інтенсивні процеси модернізації освіти відповідно до світових тенденцій зумовлюють необхідність належного теоретичного і методичного забезпечення цієї широкопланової діяльності, спрямованої на здійснення дослідницької роботи в галузі педагогічної і психологічної наук з пріоритетних напрямів. Вона має спрямовуватися на комплексне вивчення процесів виховання і розвитку людини впродовж життя, різних напрямів її освітньо-виховної, професійної, соціально-культурної діяльності.

Особливістю основних напрямів досліджень, затверджених у 2002 р., є те, що в них передбачено напрям "Неперервна освіта". Його мету визначено таким чином: дослідження проблем теорії і практики неперервної освіти мають створити наукове підґрунтя для функціонування і розвитку сучасної системи неперервної освіти в Україні, що забезпечує доступність, багатоваріантність, багатоступеневість і різномірність освіти для всіх споживачів освітніх послуг.

Назвемо лише окремі проблеми для дослідження з цього напрямку: методологія і теорія неперервної освіти як основи формування інтелектуального потенціалу нації; випереджувальний розвиток освіти в контексті політичних, економічних, культурних, правових змін в Україні; теоретичні засади функціонування неперервної освіти в сучасних умовах; неперервна освіта як об'єкт регіональної соціальної політики; теоретичне й методичне забезпечення наступності і перспективності освіти в умовах її неперер-

рвності; наступність освітніх стандартів і системи оцінювання освітніх результатів в умовах неперервної освіти; соціалізація особистості на різних рівнях неперервної освіти; теорія і методика розвитку особистості у процесі неперервної освіти; інформаційно-комунікативні технології в системі неперервної освіти; особистісний розвиток людини в процесі професійної діяльності; нові технології навчання дорослих; теорія і практика модернізації післядипломної освіти; формування педагога як людини культури в умовах неперервної освіти; творчий розвиток педагога в системі неперервної педагогічної освіти; методологічні та методичні засади використання дистанційних технологій в неперервній освіті.

Розділ "Професійна освіта" охоплює 5 напрямів. Передбачену ними тематику можна віднести до "білих плям" на широкому дослідницькому педагогічному полі. Так, дослідження з напрямку "Методологічні і теоретичні проблеми професійної освіти" спрямовуються на обґрунтування професійної педагогіки як науки про загальні й специфічні закони, закономірності, принципи, особливості й умови освіти, навчання, виховання та формування особистості професіонала. Професійна педагогіка покликана розкривати методологічні, теоретичні і методичні засади педагогічного процесу в усіх типах професійної школи, а також підвищення кваліфікації робітників на виробництві, навчання і перекваліфікації незайнятого населення. Цілісній системі професійної освіти має відповідати цілісна професійна педагогіка, яка б охоплювала всі ланки освіти і самоосвіти, всі предметні галузі праці, діяльності, формування й розвитку людини, становлення фахівців різних професійних полів діяльності.

З урахуванням цього визначено такі проблеми дослідження: розвиток методології професійної педагогіки в єдності її гносеологічної і творчоперетворювальної функції; формування професійної педагогіки як інтегративної науки на всіх ступенях єдиної неперервної професійної освіти, яка синтезує інваріантне педагогічне знання; теоретичні та методичні основи неперервної професійної освіти, обґрунтування стратегії її розвитку; методологічні й теоретичні засади створення гнучких освітніх структур і педагогічних систем професійного навчання; методологічні підходи до визначення ролі соціально-економічних, науково-технічних, психолого-педагогічних і фізіолого-медичних чинників соціалізації, професіоналізації і персоналізації особистості майбутнього фахівця; методологічні, теоретичні (або методичні) засади загального (загальнокультурного) і професійного розвитку особистості майбутнього фахівця; методологічні і теоретичні засади концепцій підготовки виробничого персоналу на загальнодержавному рівні та в регіонах в ринкових умовах.

В Україні до недостатньо досліджених слід віднести і проблеми андрагогіки: теоретичні та методичні проблеми освіти дорослих, соціально-педагогічні умови реалізації концепції "Освіта упродовж життя" у системі неперервної професійної освіти, а також теоретичні та організаційно-методичні засади соціального партнерства у підготовці робітничих кадрів.

Важливе методологічне значення мають дослідження проблем цілепокладання у професійному навчанні, інтегративної теорії професійної підготовки та розвитку особистості фахівця, дидактичних принципів відбору і структурування змісту професійного навчання (за виробничими галузями) та розробки освітньо-професійних програм, принципів демократизації, гуманізації і гуманітаризації професійної освіти; індивідуалізації та диференціації у професійному навчанні й принципів відкритої освіти, закономірностей професійного навчання та професійного розвитку особистості спеціаліста.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Нові вимоги й потреби інформаційного суспільства посилюють значущість дослідження й таких проблем, як: теоретичне обґрунтування характеру і змісту праці робітників і спеціалістів в умовах науково-інформаційного суспільства; категорія "професійної мобільності" ("конкурентоспроможності") в теорії і методиці професійної освіти.

Підкреслимо також виняткову актуальність дослідницьких проблем, пов'язаних з формуванням нового змісту професійної освіти, зокрема: методологічні й теоретичні засади фундаменталізації професійної освіти; теорія та методика розробки державних стандартів професійно-технічної освіти (за освітньо-професійними рівнями та виробничими галузями); теоретичне обґрунтування загальноосвітнього компонента в структурі професійного навчання; методологічні й теоретичні засади інтеграції змісту загальноосвітнього, загальнотехнічного і спеціального компонентів професійного навчання (за виробничими галузями); дидактичні характеристики навчально-виробничого процесу у професійних навчальних закладах різного типу.

Досить великий комплекс проблем чекає дослідників з теоретичних і методичних засад розробки моделей підготовки майбутніх фахівців (за галузями науки, техніки, виробництва) та проектування моделей навчально-науково-виробничих комплексів, проектування освітньо-професійних програм в системі неперервної освіти, проектування педагогічних технологій професійного навчання у ПТНЗ різного типу, педагогічної прогностики в галузі професійної освіти, а також прогнозування та проектування розвитку професійно-технічної освіти на загальнодержавному та регіональному рівнях в умовах ринкової економіки.

Дослідження з напрямку "Соціалізація особистості в системі професійної освіти" спрямовуються на виявлення закономірностей формування особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця, на пошук оптимальних організаційно-педагогічних умов його соціальної і професійної самореалізації в умовах ринкових відносин, розвиток його професійної культури, посилення гуманізації виховних відносин, пріоритетність виховання в цілісному навчально-виховному процесі, професійно-технічній та вищій школі.

З цього напрямку передбачено такі проблеми для дослідження: професійна освіта як умова соціалізації різних категорій учнівської, студентської молоді та незайнятого населення; теоретичні і методичні проблеми виховання майбутніх фахівців; методологія моделювання виховних систем у професійних навчальних закладах; розвиток теорії виховних систем на основі інтеграції педагогічних процесів; закономірності соціалізації учнівської і студентської молоді в умовах ринку праці; гуманізація виховних відносин у професійно-технічній і вищій школі; психолого-педагогічні основи індивідуалізації професійного виховання учнів (професійно-технічних) і студентів вищих навчальних закладів; формування професійної культури учнівської і студентської молоді; психолого-педагогічні проблеми учнівського і студентського самоврядування; педагогічні умови виховання і самовиховання учнів ПТНЗ і студентів вищих навчальних закладів: світоглядний, морально-етичний, правовий, економічний та екологічний аспекти; формування у майбутніх фахівців соціальної відповідальності за результатами професійної діяльності.

У нових соціально-економічних умовах виникла потреба дослідження проблем соціально-педагогічної адаптації учнів, які не закінчили основної середньої школи, у ПТНЗ, профорієнтації, профвідбору та професійної адаптації, а також педагогічних

проблем адаптації як важливої умови соціалізації особистості фахівця та адаптації випускників ПТНЗ і вищих навчальних закладів на виробництві в умовах ринку праці.

Розділ "Професійно-технічна освіта" охоплює напрями: "Теорія і практика професійного навчання", "Професійне навчання на виробництві", "Професійне навчання незайнятого населення".

Основними завданнями досліджень з напрямку "Теорія і практика професійного навчання" є теоретичне обґрунтування концептуальних підходів до визначення змісту, інноваційних технологій та методик професійного навчання в закладах профтехосвіти різного типу і форм власності. Дослідження інтеграційних процесів у професійній педагогіці на рівні внутрішньопредметної і міждисциплінарної інтеграції.

Визначено такі перспективні проблеми для дослідження: теоретичні і методичні засади змісту підготовки майбутніх фахівців за інтегрованими групами професій; концептуальні засади професійного навчання, перенавчання, перекваліфікації незайнятого населення; психолого-педагогічні засади неперервної професійної освіти громадян з особливими потребами; науково-педагогічні засади освітньо-професійних програм для системи додаткової освіти.

Нові суспільні та виробничі потреби зумовили необхідність дослідження таких проблем: теоретичне обґрунтування професійно-кваліфікаційної структури підготовки фахівців для різних виробничих галузей та структури навчально-виробничого процесу в професійно-технічних закладах різного типу; методика розробки і впровадження державних стандартів профтехосвіти (за виробничими галузями); проблеми наступності змісту трудового навчання у 12-річній середній загальноосвітній школі та професійного навчання у закладах профтехосвіти і вищих навчальних закладах відповідного профілю; теорія і практика поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки учнів, які не закінчили основної середньої школи. Регіональний компонент у змісті підготовки майбутніх кваліфікованих робітників (за групами професій).

Нові концептуальні підходи стають нагальними у дослідженнях з таких проблем: дидактичні концепції розвитку творчих здібностей майбутніх кваліфікованих робітників; психолого-педагогічні, дидактичні і соціальні умови розвитку творчої індивідуальності майбутнього фахівця у процесі навчання в ПТНЗ; особистісний підхід до організації професійного навчання в ПТНЗ різного типу; педагогічні технології у професійно-технічній освіті: теоретичні основи і проектування; теоретичні і методологічні засади розробки, впровадження педагогічних технологій особистісно орієнтованого навчання у професійно-технічних навчальних закладах та центрах служб зайнятості; психолого-педагогічні засади технологізації навчально-виробничого процесу в професійній школі; психолого-педагогічне обґрунтування технології особистісно орієнтованого навчального процесу в закладах профтехосвіти; методики викладання загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних дисциплін та організації виробничого навчання у закладах професійної освіти; психолого-педагогічні умови формування конкурентоспроможності та професійної мобільності виробничого персоналу в процесі професійної підготовки в ПТНЗ; педагогічні умови розвитку багатопрофільних професійно-технічних навчальних закладів в умовах соціального партнерства; дидактичні засади забезпечення професійної підготовки робітників у спеціальних професійно-технічних навчальних закладах; психолого-педагогічні основи й методики професійного навчання інвалідів у закладах профтехосвіти.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Дослідження з напрямку "Професійне навчання на виробництві" спрямовуються на обґрунтування змісту, виявлення педагогічних умов професійного навчання та підвищення кваліфікації робітників на виробництві. Передбачено ряд проблем для дослідження, зокрема: підвищення кваліфікації робітників на виробництві: педагогічний аспект; дидактичні засади інтегрованого професійного навчання робітників на виробництві; проблеми багатoproфільної підготовки робітничих кадрів в умовах сучасного виробництва; методичні основи професійної підготовки фахівців на виробництві; методики організації виробничого навчання та підвищення кваліфікації робітників в умовах виробництва (за профілями); особливості підвищення кваліфікації робітників на виробництві (за галузями).

"Професійне навчання незайнятого населення" - дослідження з цього напрямку спрямовуються на обґрунтування теоретико-методологічних і методичних засад навчання, перенавчання і перекваліфікації різних категорій незайнятого населення, виявлення педагогічних, психологічних, економічних, організаційних чинників, розробку нових моделей і технологій професійного навчання.

Запропоновано такі дослідницькі проблеми: методологічні і теоретичні (методичні, практичні) засади підготовки фахівців у системі професійної освіти (вечірня, заочна, дистанційна, самоосвіта); дидактичні умови професійного навчання, перенавчання і перепідготовки незайнятого населення; наукові засади проектування змісту і технологій професійного навчання незайнятого населення; організаційно-педагогічні умови професійного навчання незайнятого населення в закладах професійно-технічної освіти; методики контролю якості професійного навчання безробітних; дидактичні умови діяльності професійних навчальних закладів з соціальної реабілітації незайнятого населення; педагогічні умови організації освіти дорослих у професійно-технічних навчальних закладах; організаційно-педагогічні та економічні проблеми навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації незайнятого населення.

Дослідження з психології професійної освіти мають спрямовуватися на виявлення закономірностей становлення і діяльності особистості професіонала, а також на пошук оптимальних психологічних умов її творчого самовираження, проектування продуктивної і безпечної діяльності. Науковий пошук з цього напрямку здійснюється на основі тісного взаємозв'язку з професійною педагогікою.

До найбільш важливих віднесено такі дослідницькі проблеми: професійна психологія: предмет, завдання, зв'язки з філософією, соціологією, педагогікою, економікою та іншими науками; методологічні засади професійної психології; психологічні закономірності й індивідуальні особливості професійного розвитку учнів, їх нахилів і інтересів; психологічні закономірності навчання на різних етапах професійного розвитку особистості; акмеологія у неперервній професійній освіті; психологія розвитку і самореалізація особистості професіонала; психологія професійного самовизначення учнівської молоді в системі неперервної освіти; психологічні аспекти індивідуального підходу до учнів у процесі виробничого навчання; психологія формування основ професійної зрілості у майбутніх фахівців; розвиток психологічної культури молоді в системі неперервної професійної освіти; соціально-психологічні й соціально-професійні фактори адаптації молодого фахівця у трудовому колективі; психологічні проблеми підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, що здійснює підготовку психологів.

Безумовно, визнаючи перспективи наукового пошуку з різних наукових напрямів, пов'язаних з підготовкою виробничого персоналу для різних галузей економіки, доцільно враховувати результати завершених досліджень з педагогіки і психології професійної освіти [8,9].

Список літератури: 1. Образование: сокрытое сокровище. Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. Изд-во ЮНЕСКО. - 274 с. 2. Профессиональное образование в XXI веке. Материалы Второго международного конгресса по техническому и профессиональному образованию. - Сеул, Республика Корея, 26-30 апреля 1999 г. - М.: ЦИСН, 2000. - 84 с. 3. Техническое и профессиональное образование и подготовка для двадцать первого века: Рекомендации ЮНЕСКО и МОП. - Париж - Женева: Организация объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры. Международная Организация труда - 2001.- 38 с. 4. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). - К.: "Райдуга", 1993. 5. II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. - 7-9 жовтня 2001 року. - К.: Міністерство освіти і науки України. - 2001. - 229 с. 6. Постанова Верховної ради України "Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні" від 03 квітня 2003 року № 699-ІУ //Професійно-технічна освіта. - 2003.- № 2.- с. 3-5. 7. Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні. - К.: Академія педагогічних наук України. - 2002. - 47 с. 8. Ничкало Н.Г. Професійно-технічна освіта України: проблеми досліджень. - К.: АПН України, Національний спостережувальний центр України, 1999. - 28 с. 9. Ничкало Н.Г. Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий. - К.: Науковий світ, 1981. - 67 с.

РЕЗЮМЕ

Статтю присвячено проблемам формування сучасного виробничого персоналу в Україні. Обговорюються стратегія і перспективи наукових пошуків щодо розвитку людських ресурсів. Автор робить наголос на проблемах професійного навчання на виробництві, професійної підготовки громадян з особливими проблемами, навчання незайнятого населення та інших категорій. Доведено, що дослідження проблем теорії і практики неперервної освіти мають створити наукове підґрунтя для функціонування і розвитку сучасної системи неперервної освіти в Україні, що забезпечує доступність, багатоваріантність, багатоступеневість і різнорівненість освіти для всіх споживачів освітніх послуг.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблемам формирования современного производственного персонала в Украине. Обсуждаются стратегия и перспективы научных поисков относительно развития человеческих ресурсов. Автор делает ударение на проблемах профессионального обучения на производстве, профессиональной подготовки граждан с особыми проблемами, обучении незанятого населения и других категорий. Доказано, что исследование проблем теории и практики непрерывного образования должны создать научный фундамент для функционирования и развития современной системы непрерывного образования в Украине,

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

которая обеспечивает доступность, многовариантность, многостепенность и разноразноуровневость образования для всех потребителей образовательных услуг.

SUMMARY

The article is devoted to problems of formation of the modern industrial personnel in Ukraine. The strategy and prospects of scientific searches concerning development of human resources are discussed. The author emphasizes on problems of vocational training on manufacture, vocational training of citizens with special problems, training of the free population and other categories. It is proved, that research of problems of the theory and practice of continuous education should create the scientific base to functioning and development of modern system of continuous education in Ukraine which provides availability, multi-variant approach, multilaterality and education for all consumers of educational services.